

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2015, tom 37, s. 181–194

<http://dx.doi.org/10.7163/SOW.37.11>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptg.pan.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

WSPÓŁCZESNE TENDENCJE ZMIAN LUDNOŚCIOWYCH I FUNKCJONALNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH ZIEMI KŁODZKIEJ

CONTEMPORARY TENDENCIES OF POPULATION AND FUNCTIONAL CHANGES IN THE RURAL AREAS OF THE KŁODZKO REGION

Robert SZMYTKIE • Przemysław TOMCZAK

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław
robert.szmytkie@uni.wroc.pl • przemyslaw.tomczak@uni.wroc.pl

Zarys treści: W okresie powojennym na terenie Ziemi Kłodzkiej zachodziły znaczące procesy depopulacji, które przyczyniły się do częściowego bądź całkowitego wyludnienia wsi o położeniu peryferyjnym, stąd też region ten – pomimo podejmowanych różnych prób jego aktywizacji – zaliczany był przez wielu badaczy do obszarów problemowych. W ostatnich latach doszło jednak do zróżnicowania się tendencji zmian ludnościowych i obok wciąż obecnych procesów depopulacji pojawiły się procesy świadczące o „odradzaniu się” niektórych wsi, uznawanych dotychczas za zanikające. Wpływ na to mają przede wszystkim nowi mieszkańcy napływający tu głównie z obszarów miejskich, którzy w wielu przypadkach podejmują działalność gospodarczą, przyczyniając się do przeobrażenia charakteru funkcjonalnego poszczególnych wsi.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, zmiany ludnościowe, depopulacja, zmiany funkcjonalne, Ziemia Kłodzka.

Wprowadzenie

W okresie powojennym obszary wiejskie Sudetów podlegały znaczącym procesom depopulacji¹, przy czym najwyraźniej proces ten zaznaczył się na terenie Ziemi Kłodzkiej (Tomaszewski 1968, Jerkiewicz i in. 1979, Chachaj 1978, Salwicka 1978, 1983, Miszewska 1979, 1989, Zagożdżon 1990, Ciok 1994, 1995). Niekorzystne zmiany ludnościowe w regionie doprowadziły do częściowego lub całkowitego wyludnienia wielu miejscowości, a nawet niektórych obszarów wiejskich, co przyczyniło się z kolei do zanikania całych wsi lub ich części (Chachaj 1978, Szmytkie 2008, Latocha 2013). Skutkiem tych procesów są m.in. zmiany użytkowania gruntów, prowadzące do znacznego obniżenia się granicy rolno-le-

¹ Zjawisko to zostało zapoczątkowane już pod koniec XIX w. (por. Eberhardt 1989).

śnej lub dewastacji zabudowań w opuszczonych wsiach (Zagożdżon 1990, Ciok 1995, Latocha 2007, 2013).

Procesom depopulacji podlegały głównie małe niezurbanizowane wsie (liczące do 100 mieszkańców), leżące w górnych odcinkach dolin powyżej tzw. granicy opłacalności rolniczej, która w Sudetach została wyznaczona na 500–600 m n.p.m. (Borkowski i in. 1966, Tomaszewski 1968, Zagożdżon 1990, Ciok 1995). Analiza zmian ludnościowych we wsiach regionu kłodzkiego wykazała, że w latach 60. XX w. większość miejscowości (77,9%) charakteryzowała się spadkiem lub stagnacją liczby ludności (Jerkiewicz i in. 1979), a w latach 1970–78 spadek liczby mieszkańców wystąpił aż w 81,2% wsi (Miszevska 1979). Selektywny charakter migracji (odpływ głównie ludzi młodych) przyczynił się dodatkowo do przekształcenia struktur demograficznych wsi, a zwłaszcza starzenia się ludności oraz obniżenia przyrostu naturalnego (Zagożdżon 1990). Zanikanie osadnictwa wiejskiego i powiązane z nim skutki gospodarczo-ekologiczne wskazywano w latach 90 XX w. jako główne problemy regionu sudeckiego (Ciok 1991). W ostatnich latach doszło jednak do zróżnicowania się tendencji zmian ludnościowych i obok wciąż obecnych procesów depopulacji pojawiły się procesy świadczące o „odradzaniu się” niektórych wsi, uznawanych dotychczas za zanikające. Głównym celem artykułu jest analiza współczesnych tendencji zmian ludnościowych i funkcjonalnych, jakim podlegają wsie na terenie Ziemi Kłodzkiej. Analizy dokonano w oparciu o dane na temat liczby ludności w odniesieniu do miejscowości statystycznych dla lat 1988, 2002 (dane spisowe)² oraz 2009 (dane z bazy PESEL), a także wielkości i struktury wiejskiej bazy noclegowej powiatu.

Ziemia Kłodzka jako obszar badań

Ziemia Kłodzka to pojęcie raczej historyczne niż geograficzne. Odnosi się do obszaru na pograniczu Sudetów Środkowych i Wschodnich, odwadnianego głównie przez Nysę Kłodzką i jej dopływy, którego centrum stanowi rozległe śródgórskie obniżenie Kotliny Kłodzkiej (Migoń 1996). Obszar ten leży w granicach, które naśladują przebieg dawnych granic hrabstwa kłodzkiego, a obecnie przebieg granic powiatu kłodzkiego. Wyraźnie wyodrębnia się fizjograficznie od pozostałej części województwa dolnośląskiego. Powierzchnia regionu (ok. 1700 km²), charakterystycznym kształtem przypominającym czworokąt, wcina się w obszar Republiki Czeskiej. Ziemia Kłodzka jako kraina graniczna zmieniała swoją przynależność państwową, a tym samym stała się obszarem ścierania i wzajemnego przenikania się kultury polskiej, niemieckiej i czeskiej. Mimo że po II wojnie światowej doświadczyła całkowitej wymiany ludności, już dziś można zaobserwować wśród mieszkańców przywiązanie do swojego regionu i poczucie odrębności. Zdaniem J. Czerwińskiego i in. (2003) głębokie, historycznie uwarunkowane przeobrażenia gospodarcze i ciągła migracja ludności zadecydowały, że obszarem górskim Ziemi Kłodzkiej, w przeciwieństwie do Karpat, brakuje indywidualnego oblicza, szczególnie jeśli chodzi o wiejskie budownictwo regionalne, a także zwyczaje i tradycje.

Aż do 1989 r. region kłodzki, podobnie jak całe Sudety, uznawany przez władze centralne jako „wartościowy spadek poniemiecki”, był skutecznie pomijany przy rozdysponowywaniu środków finansowych. Skutki takiej polityki, w postaci przestarzałej, niedoinwestowa-

² W tym miejscu należy podkreślić problem nierejestrowanego odpływu i napływu ludności wywołanego przez brak zmiany adresu zameldowania (patrz Śleszyński 2005).

nej infrastruktury technicznej, mogą niekorzystnie wpływać na dzisiejszy wizerunek tego obszaru. Ziemia Kłodzka to przede wszystkim region o szczególnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, klimatycznych, leczniczych i kulturowych. O atrakcyjności krajobrazu decydują elementy budowy geomorfologicznej (unikatowe formy skalne), interesujące zespoły roślinne, ruiny zamków, zabytkowe budownictwo. Dla ochrony obszaru o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych powołano 11 rezerwatów przyrody, 2 parki krajobrazowe i 1 park narodowy, który stanowi najwyższą kategorię ochrony przyrody w Polsce. Ponadto wizytówką Ziemi Kłodzkiej jest zespół uzdrowisk kłodzkich, mający w swojej ofercie wysokiej rangi imprezy kulturalne oraz miejsca kultu religijnego.

Funkcje obszarów wiejskich Ziemi Kłodzkiej

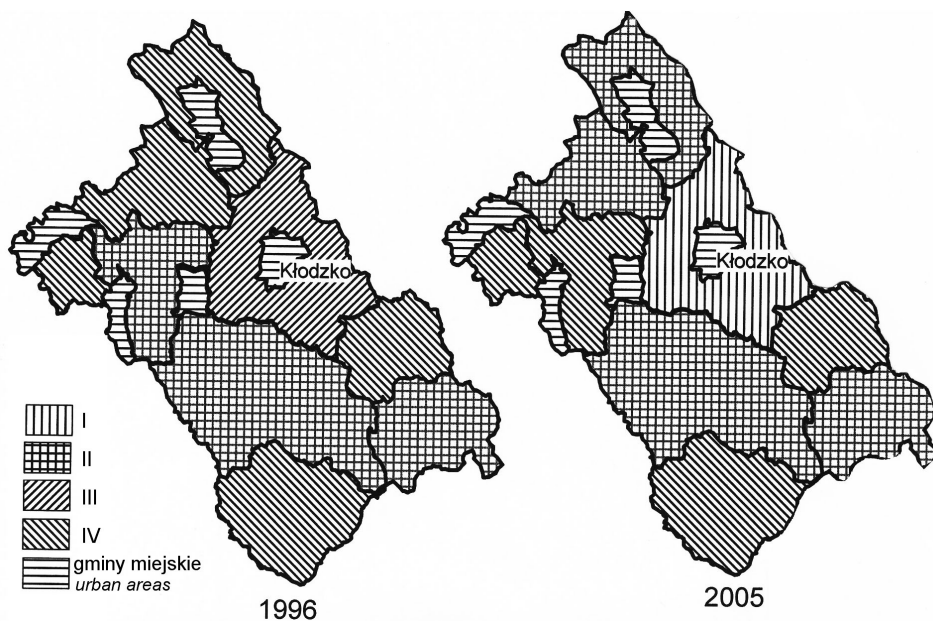
Według opracowanej w 2001 r. *Strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego* Ziemia Kłodzka, podobnie jak większa część Sudetów i Podsudecia, została przyporządkowana przestrzennie do tzw. III subregionu o funkcjach przemysłowo-turystyczno-rekreacyjnych. Z uwagi na niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej (wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla powiatu kłodzkiego wynosi średnio 58,3, dla porównania dla województwa dolnośląskiego – 74,5, a dla Polski – 66,6) oraz wysoką wartość środowiska przyrodniczego, głównym źródłem zarobkowania dla zamieszkującej ten region ludności powinno być świadczenie usług rekreacyjno-turystycznych. Dla działalności przemysłowej i rolniczej przewidziana jest funkcja nienależąca do kategorii wiodących, ale uzupełniających. Stąd zgodnie z przyjętymi w dokumencie strategicznym założeniami rolnictwo Ziemi Kłodzkiej w przeważającej mierze powinno być ekstensywne i specjalistyczne. W przypadku tego ostatniego zakłada się, że produkcję roślinną należy ukierunkować na: sadownictwo, uprawę roślin włóknistych, energetycznych, warzyw czy ziół, a produkcję zwierzęcą na hodowlę bydła i owiec. Zdaniem B. Kutkowskiej (2012) „podstawowe znaczenie ma w tym zakresie dostosowanie kierunków produkcji do warunków przyrodniczych, rekompensowanie rolnikom kosztów utrzymania krajobrazu rolniczego na terenach o dużych walorach przyrodniczych, jak również podniesienie dochodów ludności rolniczej poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, w tym zwłaszcza usług w zakresie turystyki wiejskiej.”

Zmiany funkcjonalne obszarów wiejskich Sudetów, obejmujących swoich zasięgiem m.in. obszar Ziemi Kłodzkiej, były przedmiotem wnikliwych badań M. Hełdak (2008). Autorka w swojej pracy wskazała funkcje gmin w 1996 i 2005 r. w oparciu o kryterium delimitacji uwzględniającego 3 cechy: strukturę gospodarki, stopień uprzemysłowienia oraz stopień zagospodarowania turystycznego. Uwzględnienie walorów krajobrazowo-wypoczynkowych przy delimitacji typów gmin w zależności od struktury gospodarki i stopnia uprzemysłowienia (por. Więckiewicz 1998) pozwoliło wyróżnić jej osiem typów, przy uwytkuleniu funkcji, które pełnią (Hełdak 2008). W przypadku gmin wiejskich i miejsko-wiejskich Ziemi Kłodzkiej zidentyfikowano 4 typy funkcjonalne (ryc. 1):

- I typ gminy uprzemysłowionej, zdominowanej przez rolnictwo, zagospodarowanej turystycznie,
- II typ gminy uprzemysłowionej, zagospodarowanej turystycznie, prawie bez rolnictwa,
- III typ gminy zdominowanej przez rolnictwo, nie zagospodarowanej turystycznie, prawie pozbawionej przemysłu,

- IV typ gminy zagospodarowanej turystycznie, prawie bez przemysłu i bez znaczącego rolnictwa.

Z analizy rozkładu przestrzennego badanych typów funkcjonalnych wynika, że w 1996 r. najliczniej reprezentowany był IV typ. Dominował on w pięciu z ogólnej liczby dziewięciu gmin wiejskich i miejsko-wiejskich Ziemi Kłodzkiej (Międzyzlesie, Lądek Zdrój, Lewin Kłodzki, Radków i Nowa Ruda). W trzech gminach (Stronie Śląskie, Bystrzyca Kłodzka, Szczytna) zaznaczył się typ III, a zatem są to gminy uprzemysłowione, zagospodarowane turystycznie, prawie bez rolnictwa. Według przyjętych kryteriów delimitacji w gminach tych ponad 25% ludności ogółem zatrudniona było w przemyśle, a liczba miejsc noclegowych wynosiła ponad 1 miejsce na 1 km². Gmina wiejska Kłodzko była jedyną gminą, w której wyraźnie zaznaczała się funkcja rolnicza. Podatek od działalności rolniczej stanowił tu ponad 25% ogółu podatków od działalności gospodarczej. Badania M. Hełdak (2008) wykazały, że do 2005 r. trzy gminy (Radków, Nowa Ruda i Kłodzko) zmieniły swój charakter funkcjonalny. W przypadku dwóch pierwszych zmiana funkcji polegała na utrzymaniu funkcji rekreacyjnej przy jednoczesnym wygenerowaniu funkcji przemysłowej. Z kolei w gminie Kłodzko dość silnie zaznaczona jeszcze w 1996 r. funkcja rolnicza została wyraźnie wzbogacona o funkcje przemysłowe i rekreacyjne. Pozostałe gminy (Międzyzlesie, Bystrzyca Kłodzka, Stronie Śląskie, Lądek Zdrój, Lewin Kłodzki, Szczytna) zachowały dotychczasowe funkcje.

Ryc. 1. Typy funkcjonalne gmin powiatu kłodzkiego w 1996 i 2005 r.

I – gminy uprzemysłowione, zdominowane przez rolnictwo, zagospodarowane turystycznie, II – gminy uprzemysłowione, zagospodarowane turystycznie, prawie bez rolnictwa, III – gminy zdominowane przez rolnictwo, nie zagospodarowane turystycznie, prawie pozbawione przemysłu, IV – gminy zagospodarowane turystycznie, prawie bez przemysłu i bez znaczącego rolnictwa.

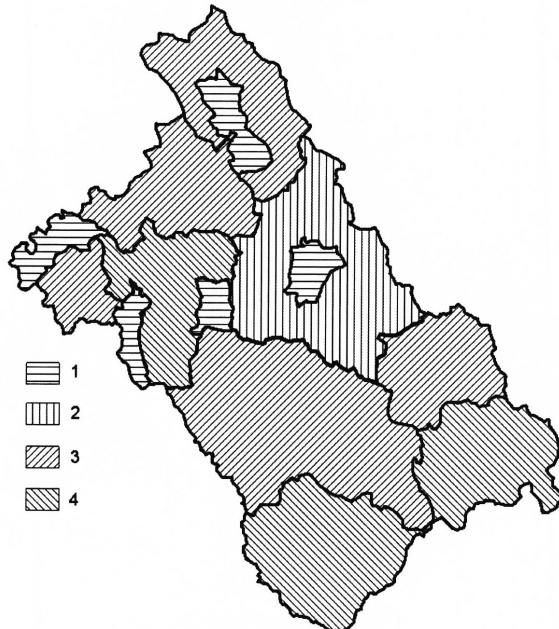
Functional types of communes in the Kłodzko district in 1996 and 2005.

I type: industrialized communes, dominated by agriculture, developed for tourists, II type: industrialized communes, developed for tourists, with almost no agriculture, III type: communes dominated by agriculture, not developed for tourists, almost devoid of industry, IV type: communes developed for tourists, with almost no industry and no significant agriculture.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Hełdak (2008). • Source: own elaboration based on Hełdak (2008).

Delimitację obszarów funkcjonalnych dla Polski w skali gmin opracował J. Bański (2009). Autor na podstawie zbioru cech diagnostycznych przyporządkował gminy do jednego z ośmiu typów funkcjonalnych. Według przyjętej w opracowaniu metody identyfikacji struktury funkcjonalnej gminy na terenie Ziemi Kłodzkiej zakwalifikował do 4 typów funkcjonalnych (ryc. 2):

- 1) Gminy miejskie (Kłodzko, Kudowa Zdrój, Polanica Zdrój, Duszniki Zdrój i Nowa Ruda) – o intensywnych strukturach punktowych i liniowych (produkcja, usługi, komunikacja, mieszkalnictwo, turystyka, handel) i braku znaczenia struktur powierzchniowych (użytki rolne, tereny chronione, lasy).
- 2) Wielofunkcyjne obszary przejściowe (gmina wiejska Kłodzko) – charakteryzujące się występowaniem struktur punktowych i powierzchniowych o różnym natężeniu. Stanowią formę przejściową pomiędzy obszarami urbanizowanymi a tradycyjnymi obszarami wiejskimi.
- 3) Obszary o funkcjach turystycznych i rekreacyjnych (Bystrzyca Kłodzka, Lądek Zdrój, Lewin Kłodzki, Radków) – charakteryzujące się znaczącym udziałem turystyki w gospodarce gminy i towarzyszącymi funkcjami rolniczymi i leśnymi o zróżnicowanym znaczeniu.
- 4) Obszary o funkcjach mieszanych (Międzyzylesie, Stronie Śląskie, Szczytna, gmina wiejska Nowa Ruda) – bez wyraźnej specjalizacji funkcjonalnej, charakteryzują się mieszanymi funkcjami gospodarczymi z przewagą rolnictwa, usług, turystyki i rekreacji.

Ryc. 2. Typy funkcjonalne gmin powiatu kłodzkiego w 2007 r.

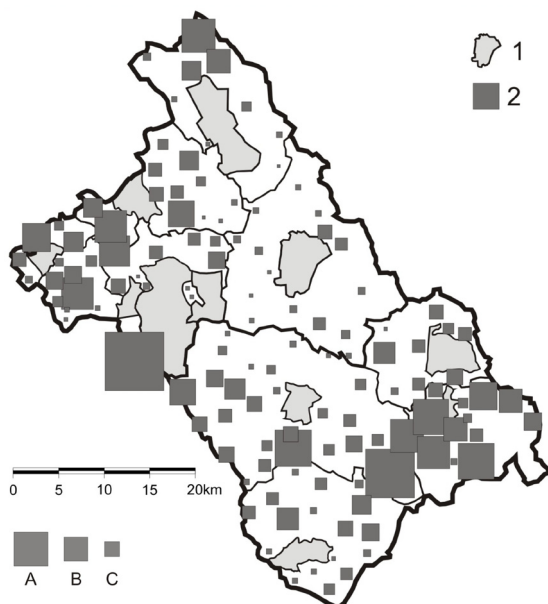
1 – gminy miejskie, 2 – wielofunkcyjne obszary przejściowe, 3 – obszary o funkcjach turystycznych i rekreacyjnych, 4 – obszary o funkcjach mieszanych.

Functional types of communes in the Kłodzko district in 2007

1 – urban areas, 2 – multifunctional transitional areas, 3 – areas with tourist and recreational functions, 4 – areas with mixed functions.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bański (2009). • Source: own elaboration based on Bański (2009).

O znaczeniu funkcji turystycznej w przypadku obszarów wiejskich Ziemi Kłodzkiej świadczy znaczący wzrost wielkości bazy noclegowej w regionie (Potocki 2009). Przeprowadzone w 2013 r. prace inwentaryzacyjne pozwoliły stwierdzić, że w miejscowościach wiejskich powiatu kłodzkiego funkcjonuje 596 obiektów noclegowych (zbiorowego i indywidualnego zakwaterowania), które dysponują 15 080 miejscami noclegowymi, z czego 5943 miejsc noclegowych (czyli 39,4%) znajduje się w obiektach indywidualnego zakwaterowania (tzn. w gospodarstwach agroturystycznych i pokojach gościnnych). Największą bazą noclegową dysponują wsie w gminach: Bystrzyca Kłodzka (3332 miejsc noclegowych) i Stronie Śląskie (3247 miejsc noclegowych). Obiekty noclegowe funkcjonują w 128 wsiach powiatu (ryc. 3). Spośród miejscowości wiejskich powiatu kłodzkiego największą bazą noclegową posiadają: Zieleniec (39 obiektów i 1492 miejsca noclegowe) i Międzygórze (39 obiektów i 1034 miejsca noclegowe), a także Bolesławów, Stronie Śląskie Wieś, Długopole Zdrój i Sienna.

Ryc. 3. Wiejska baza noclegowa powiatu kłodzkiego w 2013 r.

1 – miasta, 2 – wsie posiadające miejsca noclegowe (wielkość diagramu jest wprost proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych w danej miejscowości). Liczba miejsc noclegowych: A – 500, B – 250, C – 100 (skala ciągła). *Rural tourist accommodation in the Kłodzko district in 2013.*

1 – urban areas, 2 – rural settlements with accommodation places (the size of the diagram is proportional to the number of bed places in a given settlement). Accommodation places: A – 500, B – 250, C – 100.

Źródło: opracowanie własne • Source: own elaboration

Demograficzna charakterystyka Ziemi Kłodzkiej

Przebieg procesów demograficznych oraz obecna sytuacja demograficzna na Ziemi Kłodzkiej są przede wszystkim uwarunkowane spuścizną okresu powojennego. Po zakończeniu II wojny światowej doszło tu do całkowitej wymiany ludności. Osadnictwo siłą rzeczy musiało się kształtować niemal od podstaw. Zmienił się gruntownie obraz etniczny tego regionu (Ciok 1994). Na Ziemię Kłodzką, podobnie jak na inne Ziemię Odzyskane, napływała

najczęściej ludność młoda, która w niedługim czasie zakładała rodziny. To sprawiło, że ukształtowała się bardzo korzystna struktura ludności, z dużym udziałem dzieci i młodzieży oraz osób w wieku produkcyjnym, a stosunkowo niewielkim udziałem osób starszych.

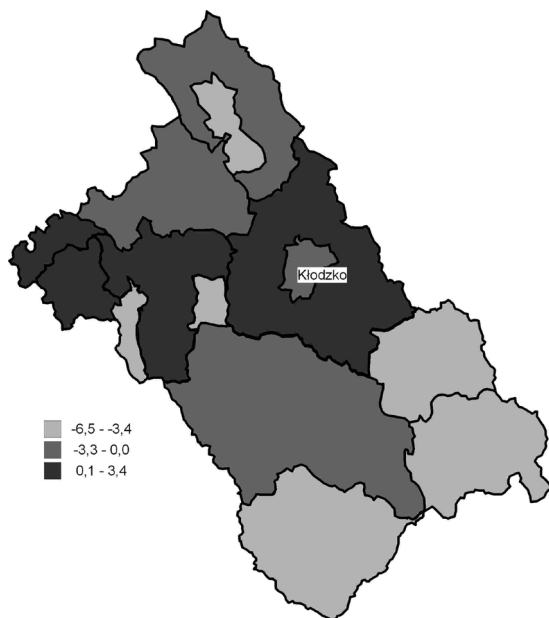
W miarę upływu lat, to co było wielkim atutem Ziemi Kłodzkiej, zaczęło się stawać jej poważnym problemem. Najliczniejsze roczniki młodych osób, które osiedliły się tu w okresie powojennym, w latach 90. zaczęły sukcesywnie osiągać wiek emerytalny (Górecka i Tomczak 2008). Ponadto od 2012 r. notuje się kolejny wysoki wzrost liczebny osób w wieku poprodukcyjnym. Jest to związane z wchodzeniem w wiek emerytalny bardzo licznych roczników urodzonych w latach 50. Wyraźnie zaznaczający się proces starzenia demograficznego tego obszaru najlepiej obrazuje wielkość indeksu starości, który wyraża relację pomiędzy dwiema skrajnymi ekonomicznie grupami wieku: przedprodukcyjną i poprodukcyjną. W 2012 r. w Polsce na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym przypadało 97 (w mieście – 113, na wsi – 77) osób w wieku poprodukcyjnym, podczas gdy na Ziemi Kłodzkiej było to aż 120 (w mieście – 137, na wsi – 93). Wyjątkowo niekorzystnie przedstawia się wielkość indeksu starości w gminach: Polanica Zdrój – 172, Duszniki Zdrój – 151.

Na tym tle wydawałoby się, że stosunkowo korzystnie przedstawia się współczynnik obciążenia ekonomicznego (osoby w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym). W 2012 r. wynosił on na Ziemi Kłodzkiej 55 i był niższy od tego, zanotowanego w 2002 r. o 5 punktów (w Polsce za te lata wynosił on odpowiednio 61 i 57). Jednak dokładniejsza analiza pokazuje, że sytuacja jest tylko pozornie korzystniejsza. Odnotowana w 2012 r. wielkość omawianego współczynnika była w 55% generowana przez grupę poprodukcyjną, a w 45% przez grupę przedprodukcyjną. Jeszcze 10 lat wcześniej ta proporcja była bardzo podobna, ale większym udziałem zaznaczała się grupa przedprodukcyjna. W przypadku Polski ogółem udział tych grup w 2012 r. rozkładał się niemal po równo.

Zmiany w liczbie ludności, jakie miały miejsce na Ziemi Kłodzkiej w latach 2002–2012 miały podobne podłoże jak w pozostałych częściach kraju, przebiegały jednak ze znacznie większą dynamiką. W analizowanym okresie ludność Polski zwiększyła swoją liczebność o 0,8%, a ludność Ziemi Kłodzkiej zmniejszyła się o 2,5%. Na ogólną liczbę 14 gmin powiatu kłodzkiego w 10 z nich liczba ludności uległa zmniejszeniu, przyrosty odnotowały 4 jednostki (gminy wiejskie: Kłodzko i Lewin Kłodzki, gmina miejsko-wiejska: Szczytna, gmina miejska: Kudowa Zdrój). Te ostatnie tworzą zwarty kompleks gmin leżących wzdłuż drogi krajowej nr 8, a gmina wiejska Kłodzko stanowi strefę podmiejską dla miasta powiatowego. Najsilniej proces depopulacji zaznaczył się w gminach miejskich. W przypadku gminy Nowa Ruda był to spadek liczby ludności aż o 6,5% (ryc. 4).

Spadek liczby mieszkańców Ziemi Kłodzkiej, jaki odnotowano w latach 2002–2012, był efektem odpływu ludności w ramach migracji wewnętrznych oraz zagranicznych, ale przede wszystkim ubytku naturalnego. W 2012 r. przyrost naturalny wynosił -3,6‰ (w mieście -4,0‰, na wsi -3,0‰). Dla porównania w tym samym roku dla Polski wynosił 0,0‰. W analizowanym dziesięcioleciu współczynnik przyrostu naturalnego w powiecie kłodzkim najwyższą wartość (-2,2‰) osiągnął w 2009 r.

Utrzymujący się na niskim poziomie przyrost naturalny na Ziemi Kłodzkiej wynikał przede wszystkim z niskiego natężenia urodzeń. W 2012 r. wskaźnik urodzeń wynosił 8,3‰ (w mieście 7,9‰, na wsi 8,9‰), podczas gdy w Polsce było to 10‰. Wśród badanych jednostek terytorialnych najniższą wartość osiągnął w 2004 r. w gminie Polanica Zdrój (4,5‰). Ponadto nie mniejszy wpływ na tak kształtujący się przyrost naturalny miało stosunkowo duże natężenie zgonów (11,9‰), przy średniej krajowej wynoszącej 10‰.

Ryc. 4. Zmiany w liczbie ludności gmin powiatu kłodzkiego w latach 2002–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

Population change in municipalities of the Kłodzko district in the years 2002–2012 (%)

Source: own elaboration based on data from LDB CSO.

Perspektywy na najbliższą przyszłość oparte o wyniki prognozy demograficznej do 2035 r. również nie napawają optymizmem. Z obliczeń GUS wynika, że w latach 2011–2035 liczba mieszkańców powiatu kłodzkiego zmniejszy się ze 167 tys. do 131 tys., czyli o 21% (dla Polski i dla Dolnego Śląska ubytek liczby ludności wyniesie odpowiednio 6,6% i 10,4%)³. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że w okresie bezpośrednio poprzedzającym, obejmującym lata od 1995 (wtedy to powiat kłodzki odnotował największą liczbę ludności – 184 tys.) do 2011 r., liczba mieszkańców tego obszaru zmniejszyła się o blisko 10%. O ile uwzględnimy spadek liczby ludności za lata 1995–2011, a do tego sprawdzi się niekorzystny scenariusz prognozy co do liczby ludności, to w ciągu 40 lat populacja Ziemi Kłodzkiej zmniejszy się o blisko 30% (dla Polski i Dolnego Śląska odpowiednio 7% i 12,5%).

Współczesne tendencje zmian ludnościowych we wsiach Ziemi Kłodzkiej

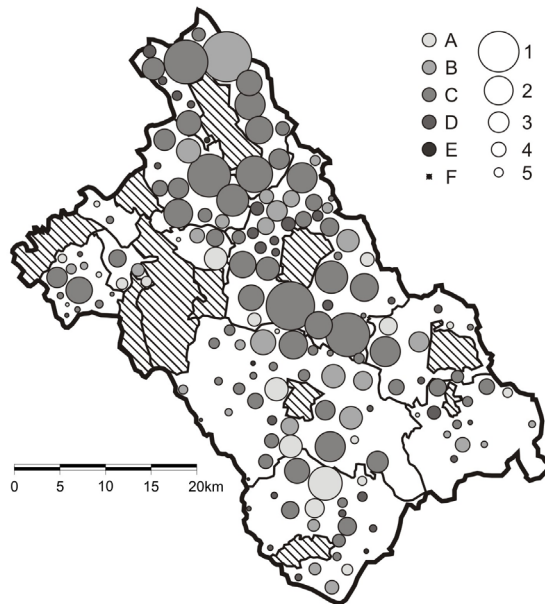
Analiza współczesnych zmian ludnościowych na badanym obszarze w ujęciu gminnym ukazuje pogłębianie się procesów depopulacji oraz niezwykle gwałtowny proces starzenia się społeczeństwa powiatu kłodzkiego (ryc. 4). Bardziej zróżnicowany obraz procesów ludnościowych zachodzących w regionie daje analiza zmian liczby mieszkańców w odniesieniu do miejscowości statystycznych (ryc. 5 i 6).

W latach 1988–2002 wzrost liczby ludności odnotowano jedynie w 31 (19,4%) spośród 160 miejscowości wiejskich powiatu kłodzkiego (ryc. 5). Liczba ludności wiejskiej powiatu

³ Ze względu na przeszacowanie stanów ludnościowych z powodu znacznej emigracji zagranicznej spadek ten może być jeszcze większy (por. Śleszyński 2013).

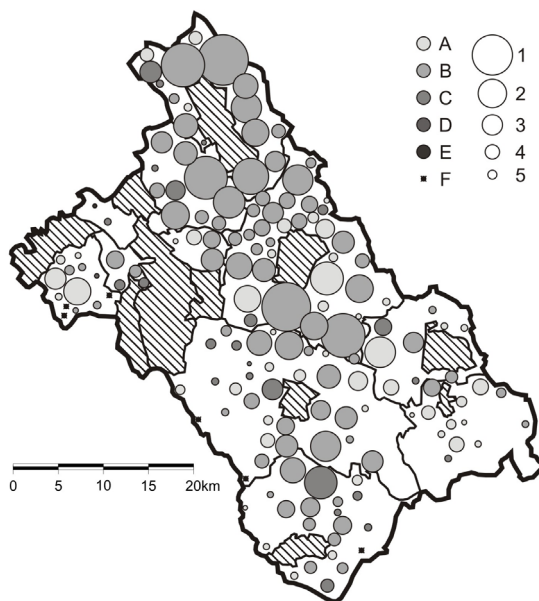

zmniejszyła się w tym okresie o 5642 osoby (czyli o 8,7%), co jest potwierdzeniem procesów depopulacji zachodzących w regionie przez cały okres powojenny. Stabilną sytuacją ludnościową w tym okresie charakteryzowały się przede wszystkim wsie położone w centralnej części Kotliny Kłodzkiej i Rowu Górnej Nysy, zwłaszcza w sąsiedztwie głównych miast regionu (Kłodzko, Bystrzyca Kłodzka). Zdecydowanie najmniej korzystna sytuacja ludnościowa występowała w małych wsiach (liczących poniżej 100 mieszkańców) o położeniu peryferyjnym, w których odnotowane zostały największe spadki liczby mieszkańców, jak np. w Poniatowie w gminie Bystrzyca Kłodzka (o 66,7%), Bieganowie w gminie Nowa Ruda (o 58%), Potoczku w gminie Międzyzlesie (o 54,9%), Szczawinie w gminie Bystrzyca Kłodzka (o 54%) czy Niemojowie w gminie Międzyzlesie (o 50%). Procesy wyludniania się (a nawet zanikania) wsi w tym okresie występowały głównie na wschodnich (zachodnie stoki Masywu Śnieżnika) i zachodnich (Góry Bystrzyckie) obrzeżach gmin Bystrzyca Kłodzka i Międzyzlesie, a także w gminach Lewin Kłodzki i Stronie Śląskie. Równocześnie z przeważającymi w analizowanym okresie procesami depopulacji pojawiły się przesłanki świadczące o stopniowym odradzaniu się wsi, uznawanych dotychczas za zanikające. Taka sytuacja wystąpiła m.in. w przypadku Wójtówki w gminie Lądek Zdrój (wzrost o 26,2%), Siennej w gminie Stronie Śląskie (wzrost o 15,8%), Topolic w gminie Bystrzyca Kłodzka (wzrost o 8,7%) czy Studziennej w gminie Szczytna (wzrost o 5,3%).

Ryc. 5. Zmiany liczby ludności w miejscowościach wiejskich powiatu kłodzkiego w latach 1988–2002
Zmiana liczby ludności (1988=100%): A – powyżej 105%, B – 95–105%, C – 80–95%, D – 50–80%, E – poniżej 50%, F – wsie wyludnione w tym okresie. Liczba ludności we wsiach w 2002 r.: 1 – 2000 mieszkańców, 2 – 1000 mieszkańców, 3 – 500 mieszkańców, 4 – 250 mieszkańców, 5 – 100 mieszkańców (skala ciągła).
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.
Population change in rural settlements of the Kłodzko district in the years 2002–2009
Population change (1988=100%): A – above 105%, B – 95–105%, C – 80–95%, D – 50–80%, E – below 50%, F – villages depopulated during this period. Population in 2002: 1 – 2000 inhabitants, 2 – 1000 inhabitants, 3 – 500 inhabitants, 4 – 250 inhabitants, 5 – 100 inhabitants.
Source: own elaboration based on data from LDB CSO.

W latach 2002–2009 tendencje zmian ludnościowych w miejscowościach wiejskich powiatu kłodzkiego uległy istotnym przeobrażeniom. Liczba ludności wzrosła o 652 osoby (czyli o 1,1%), w 95 miejscowościach liczba mieszkańców nie zmieniła się lub wzrosła, w tym w 49 wsiach o przynajmniej 5% (ryc. 6). Co prawda nadal widoczne były procesy depopulacji, a nawet wyludniania się wsi, jednak ich skala uległa znaczącemu zmniejszeniu (tylko w jednej miejscowości odnotowano spadek liczby ludności o co najmniej 30%). Analizując specyfikę i zróżnicowanie przestrzenne zmian ludnościowych na Ziemi Kłodzkiej w latach 2002–2009 można stwierdzić, że do wzrostu liczby ludności wiejskiej na tym terenie przyczyniły się głównie dwa procesy. Pierwszym z nich jest coraz wyraźniejszy w regionie proces suburbanizacji, który przejawia się wzrostem liczby mieszkańców we wsiach otaczających Kłodzko (np. Boguszyn, Gołogłowy, Jaskowa Dolna, Mikowice, Stary Wielisław) oraz leżących w sąsiedztwie zespołu miast Polanica-Zdrój – Szczytna – Duszniki Zdrój – Kudowa Zdrój (np. Chocieszów, Jeleniów, Lewin Kłodzki, Wolany). Drugi z procesów można interpretować jako „odradzanie się” wsi zanikających, które w okresie powojennym uległy znaczącej depopulacji, często przekraczającej nawet 70% stanu zaludnienia w 1950 r. Do takich wsi należą m.in.: Kamienna, Lasówka, Szklarka i Topolice w gminie Bystrzyca Kłodzka, Lutynia i Wójtówka w gminie Łądek Zdrój, Darnków, Jarków i Jerzykowice Wielkie w gminie Lewin Kłodzki, Jaworek, Kamieńczyk, Lesica i Niemojów w gminie Międzyzlesie, Kletno, Młynowiec, Nowa Morawa i Sienna w gminie Stronie Śląskie oraz Studzienno w gminie Szczytna.

Ryc. 6. Zmiany liczby ludności w miejscowościach wiejskich powiatu kłodzkiego w latach 2002–2009
Zmiana liczby ludności (2002=100%): A – powyżej 105%, B – 95–105%, C – 80–95%, D – 50–80%, E – poniżej 50%, F – wsie wyludnione w tym okresie. Liczba ludności we wsiach w 2009 r.: 1 – 2000 mieszkańców, 2 – 1000 mieszkańców, 3 – 500 mieszkańców, 4 – 250 mieszkańców, 5 – 100 mieszkańców (skala ciągła).
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

Population changes in rural settlements of the Kłodzko district in the years 2002–2009.

Population change (2002=100%): A – above 105%, B – 95–105%, C – 80–95%, D – 50–80%, E – below 50%; F – villages depopulated during this period. Population in 2009: 1 – 2000 inhabitants; 2 – 1000 inhabitants; 3 – 500 inhabitants; 4 – 250 inhabitants; 5 – 100 inhabitants.

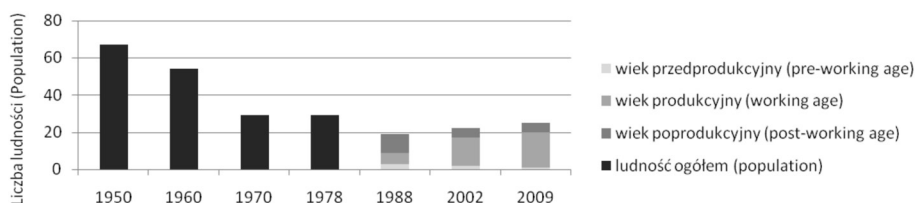
Source: own elaboration based on data from LDB CSO.

„Odradzające się” wsie na Ziemi Kłodzkiej

Na przełomie XX i XXI w. dostrzeżono zmianę negatywnych tendencji społeczno-ekonomicznych, które dominowały na obszarach wiejskich Ziemi Kłodzkiej przez cały okres powojenny. Nie odnotowano co prawda zahamowania generalnej tendencji spadkowej liczby ludności wiejskiej, jednak od pierwszych lat XXI w. zaznaczył się stały wzrost ilościowy nowej zabudowy jednorodzinnej (w której znaczny udział stanowią tzw. drugie domy) na wiejskich terenach powiatu kłodzkiego, zwłaszcza jego górskiej części (Potocki 2000, Bryś i Ojrzyńska 2010, Latocha 2010). Doprowadziło to do znacznych zmian krajobrazowych w tej części Sudetów, spowodowanych intensywnym rozwojem, a w zasadzie przywracaniem funkcji turystycznej regionu (Latocha 2013).

Wzrost liczby ludności zaobserwowany w przypadku szeregu wyludniających się wsi powiatu kłodzkiego w latach 2002–2009 nie stanowi znaczącej zmiany ilościowej (wzrost o kilka-kilkanaście procent w przypadku wsi bardzo małych, zwykle nieprzekraczających 100 mieszkańców), stanowi on jednak wyraźną zmianę w sensie jakościowym, przez co nie można bagatelizować jego znaczenia. Głównym czynnikiem zmian ludnościowych w tych wsiach jest bowiem napływ ludności z miast, zwłaszcza dużych, często znacznie oddalonych od Ziemi Kłodzkiej (Wrocław, Poznań, Warszawa)⁴, co prowadzi do znacznego odmłodzenia struktury wiekowej oraz istotnych zmian w strukturze wykształcenia mieszkańców wsi. Nowi mieszkańcy aktywizują życie wsi, podejmując i rozwijając działalność gospodarczą (zwłaszcza w zakresie turystyki i agroturystyki) oraz organizując różnego typu inicjatywy, jak np. Uniwersytet w Bielicach (gmina Stronie Śląskie) czy Ogród Japoński w Jarkowie (gmina Lewin Kłodzki). Przyczyniają się w ten sposób do zmian funkcjonalnych w regionie. Takim zmianom podlegają również tereny wsi już wyludnionych, gdzie lokalizowane są nowe inwestycje (Latocha 2013).

Znakomitym przykładem wsi „odradzającej” się jest Sienna w gminie Stronie Śląskie. Przez cały okres powojenny Sienna wyludniała się, osiągając liczbę 19 mieszkańców w 1988 r. W latach 70. chciano tu stworzyć ośrodek narciarski w ramach projektu tzw. „drugiego Zakopanego”, jednak planów tych nie zrealizowano (Salwicka 1978). W 1996 r. na rozłogach wsi otwarto ośrodek narciarski Czarna Góra, który w znacznym stopniu przyczynił się do aktywizacji turystycznej całego Masywu Śnieżnika. W Siennej i okolicznych wsiach nastąpił gwałtowny rozwój infrastruktury turystycznej (w samej Siennej w 2013 r. było 485 miejsc noclegowych). We wsi nastąpił także nieznaczny wzrost liczby ludności (ryc. 7), wywołany napływem migracyjnym, co przyczyniło się do znacznego odmłodzenia struktury wiekowej mieszkańców i przeobrażenia struktury wykształcenia mieszkańców wsi.

Ryc. 7. Liczba ludności Siennej (wraz z Janową Górą) w okresie powojennym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

Population of Sienna (with Janowa Góra) in the post-war period

Source: own elaboration based on data from LDB CSO.

⁴ Wskazały na to wywiady przeprowadzone z mieszkańcami wybranych wsi Ziemi Kłodzkiej.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz dotyczących współczesnych tendencji zmian funkcjonalnych i ludnościowych na obszarach wiejskich Ziemi Kłodzkiej można doszukać się pewnych prawidłowości:

- We wsiach regionu ma miejsce postępujący i ciągle utrwalający się proces zanikania funkcji rolniczej jako funkcji wiodącej. Niezwykle istotne, również w kontekście jej zachowania, wydaje się być wzmocnienie funkcji rolniczej poprzez specjalizację (np. rolnictwo ekologiczne, hodowla) lub możliwość uzyskiwania dodatkowych dochodów ze źródeł pozarolniczych, jak np. z agroturystyki lub zagród edukacyjnych (por. Szmytkie i Zajączkowski 2013).
- Procesy ludnościowe zachodzące we wsiach Ziemi Kłodzkiej mają charakter złożony i nie powinny być rozpatrywane jednokierunkowo. Obok ciągle jeszcze dominujących w wielu miejscowościach procesów depopulacji i starzenia się, coraz bardziej uwidaczniają się inne zjawiska, jak np. suburbanizacja w sąsiedztwie Kłodzka czy napływ ludności z dużych miast i odradzanie się wsi uznawanych dotąd za zanikające.
- Odradzanie się wsi, położonych głównie w Masywie Śnieżnika i Górach Bystrzyckich, w aspekcie ilościowym jest procesem o małej skali (powodującym niewielki przyrost liczby mieszkańców). Ważny jest jednak jego wymiar jakościowy. W wyniku napływu nowych mieszkańców w wielu wsiach doszło bowiem do prawie całkowitej wymiany ludności. Doprowadziło to do znacznego odmłodzenia struktury wiekowej i przeobrażenia struktury wykształcenia mieszkańców wsi. Nowi mieszkańcy wsi przyczyniają się do aktywizacji lokalnych społeczności oraz zmian funkcjonalnych, podejmując i rozwijając działalność gospodarczą i społeczną.
- W miejscowościach wiejskich Ziemi Kłodzkiej uwidacznia się intensywny rozwój, a w zasadzie przywracanie im funkcji turystycznej. Funkcja turystyczna, stanowiąca mocną podstawę rozwoju tego obszaru, z pewnością nie rozwiąże wszystkich jego problemów społeczno-gospodarczych. Powinna być ona w zależności od typu gminy w odpowiednich proporcjach uzupełniana przez inne formy działalności (w tym przemysł, który stanowił o specyfice funkcjonalnej wsi sudeckich aż do końca XX w.).

Literatura

- Bański J.**, 2009, *Typy obszarów funkcjonalnych w Polsce*, IGIPZ PAN, Warszawa.
- Borkowski J., Hryniewicz Z., Tomaszewski J.**, 1966, *Granica rolno-leśna w Kotlinie Kamiennogórskiej*, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych, 12.
- Bryś K., Ojrzyńska H.**, 2010, *Przemiany krajobrazu wsi górskich w Sudetach Wschodnich*, [w:] W. Andrejczuk (red.), *Krajobraz a turystyka*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, 14, s. 157–173.
- Chachaj J.**, 1978, *Problem wsi zanikającej*, Acta Universitatis Wratislaviensis, 324, Prace Instytutu Geograficznego, seria B, 2, s. 119–123.
- Ciołk S.**, 1991, *Sudety. Obszar problemowy*, Studia Geograficzne, 51, Acta Universitatis Wratislaviensis, 1236.

- Ciok S.**, 1994, *Rozwój osadnictwa na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. Tendencje i kierunki zmian*, Studia Geograficzne LXI, Acta Universitatis Wratislaviensis, 1951, Wrocław.
- Ciok S.**, 1995, *Zmiany ludnościowe i osadnicze w Sudetach*, Prace Instytutu Geograficznego, seria B, 12, Acta Universitatis Wratislaviensis, 1730, s. 51–64.
- Czerwiński J., Marak J., Wyrzykowski J.**, 2003, *Możliwości rozwoju ekoturystyki w Polsce*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju turystyki zagranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej*, T. VII, Problemy rozwoju ekoturystyki ze szczególnym uwzględnieniem obszarów górskich, Wrocław.
- Eberhardt P.**, 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, Prace Geograficzne IGIpZ PAN, 148, Warszawa.
- Górecka S., Tomczak P.**, 2008, *Demographic development of Lower Silesia with particular focus on the Polish-Czech and Polish-German borderland*, [w:] M. Sasek (red.), *Social and economic development and regional politics*, Faculty of Social and Economic Studies, Jan Evangelista Purkyně University, Usti nad Labem.
- Hełdak M.**, 2008, *Przemiany funkcjonalne obszarów wiejskich Sudetów po integracji z Unią Europejską*, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, 8, PAN, Kraków, s. 91–102.
- Jerkiewicz A., Krawiec K., Zagózdźon A.**, 1979, *Zmiany ludnościowe i osadnicze w Regionie Kłodzkim*, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych, 223.
- Kutkowska B.**, 2012, *Nowe funkcje obszarów wiejskich na przykładzie terenu sudeckiego*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 29, Uniwersytet Rzeszowski, s. 97–110.
- Latocha A.**, 2007, *Przemiany środowiska przyrodniczego w Sudetach Wschodnich w warunkach antropopresji*, Studia Geograficzne, 80, Acta Universitatis Wratislaviensis, 3007.
- Latocha A.**, 2010, *Współczesne zmiany kulturowo-przyrodnicze obszarów pogranicza na przykładzie Sudetów*, [w:] S. Horská-Schwarz (red.), *Problemy zagospodarowania, ochrony i monitoringu krajobrazów strefy przygranicznej*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 26, s. 181–194.
- Latocha A.**, 2013, *Wyludnione wsie w Sudetach. I co dalej?*, Przegląd Geograficzny, 85(3), s. 373–396.
- Migoń P.**, 1998, *Ziemia Kłodzka*, EKO-GRAF, Wrocław.
- Miszewska B.**, 1979, *Tendencje zmian ludnościowych w Sudetach na przykładzie rejonu noworudzkiego*, Czasopismo Geograficzne, 50(1–2), s. 75–86.
- Miszewska B.**, 1989, *Zmiany zaludnienia Sudetów w okresie powojennym*, Czasopismo Geograficzne, 60(2), s. 135–145.
- Potocki J.**, 2000, *Przemiany użytkowania terenu w Karkonoszach w ciągu ostatnich 100 lat (podłoże społeczno-ekonomiczne, środowiskowe konsekwencje)*, Opera Corcontica, 37, s. 642–649.
- Potocki J.**, 2009, *Funkcje turystyki w kształtowaniu transgranicznego regionu górskiego Sudetów*, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław.
- Salwicka B.**, 1978, *Zmiany w zaludnieniu i użytkowaniu ziemi wsi górskich Masywu Śnieżnika w strefie granicy rolno-leśnej*, Prace Instytutu Geograficznego, seria B, 2, Acta Universitatis Wratislaviensis, 324, s. 71–87.
- Salwicka B.**, 1983, *Zmiany w zaludnieniu i użytkowaniu gruntów wsi górskich na wybranych obszarach przygranicznych Sudetów Kłodzkich*, Studia Geograficzne, 32, Acta Universitatis Wratislaviensis, 506, s. 23–30.
- Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego*, Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska, 5 (12), Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław.
- Szmytkie R.**, 2008, *Nieistniejące wsie w Sudetach*, [w:] Kulesza M. (red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 225–242.

- Szmytkie R., Zajączkowski J.**, 2013, *Educational farms as an agritourist product on example of the Lower Silesia Region*, [w:] Wyrzykowski J., Marak J. (red.), *Tourism Role in the Regional Economy*, vol. 4, *Regional Tourism Product – Theory and Practice*, University of Business in Wrocław, Wrocław, s. 250–264.
- Śleszyński P.**, 2005, *Różnice liczby ludności ujawnione w Narodowym Spisie Powszechnym 2002*, *Przegląd Geograficzny*, 77(2), s. 193–212.
- Śleszyński P.**, 2013, *Prawidłowości zróżnicowań przestrzennych emigracji zagranicznej z Polski po 1989 r.*, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 3.
- Tomaszewski J.**, 1968, *Zmiany ludnościowe w osiedlach sudeckich ze szczególnym uwzględnieniem powiatów Jelenia Góra i Bystrzyca Kłodzka*, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*, 6.
- Więckowicz Z.**, (red.), 1998, *Przekształcenia obszarów wiejskich Makroregionu Południowo-Zachodniego*, t. 1: *Typologia gmin pod względem poziomu i warunków rozwoju*, Wydawnictwo AR we Wrocławiu, Wrocław.
- Zagożdżon A.**, 1983, *Modele sieci osadniczej w rejonach górskich na tle współczesnych procesów przemian osadnictwa*, *Studia Geograficzne*, 32, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 506, s. 31–47.
- Zagożdżon A.**, 1990, *Wybrane problemy ludnościowe Sudetów na tle rozwoju regionalnego*, *Studia KPZK PAN*, 96, s. 95–111.

Summary

In the post-war period significant depopulation processes occurred in the Kłodzko Region, which contributed to partial or complete depopulation of peripherally located villages. Due to these adverse conditions, this part of the Sudetes Mountains – despite attempts for its stimulation- was classified by many researchers as a problem area. However, in the recent years the tendencies of population change in the region have diversified. Apart from the still ongoing depopulation processes, phenomenon of “villages revival” has also been identified in the case of several villages previously recognized as becoming depopulated. This recent trend is caused by the inflow of the new residents mainly from urban areas. In many cases the new residents are undertaking economic activity, contributing to transformation of functional character of villages.